

Inhoud

Voorwoord bij de oorspronkelijke editie	I
Voorwoord bij de herziene editie	9
Inleiding	17
Persoonlijkheden	61
Twee machtswisselingen	101
Rusteloze stabiliteit	167
Seksuele privileges	183
Sociale mechanismen	211
Conclusie	245
Epiloog	251
Dankwoord	258
Noten	260
Bibliografie	267
Register	274

Voorwoord bij de oorspronkelijke editie

Dit is een belangrijk boek. Het beweert dat 'de wortels van de politiek ouder zijn dan de mensheid'. Zo'n boodschap bevalt me wel, maar ik vermoed dat zij velen zal verontrusten, enkele van onze leidende politieke figuren niet uitgezonderd.

Honderden jaren is ons voorgehouden dat de mens fundamenteel verschilt van andere diersoorten; zij zouden slechts 'brute redeloze beesten' zijn en wij zoiets als gevallen engelen. De waarheid dat wij veeleer opgeklommen apen zijn dan gevallen engelen leek onverteerbaar en beledigend voor de menselijke waardigheid. Voor mij is het echter veel opwindender ons te beschouwen als een onderdeel van het grote dierlijke evolutie-spectrum, met onze soort als de uitzonderlijkste en best geslaagde aller tijden, dan te proberen ons af te zonderen van de hoofdstroom van natuurlijk leven op aarde.

Voor degenen die ons op een voetstuk hebben willen zetten, was het vanzelfsprekend te zoeken naar zwart-wittegenstellingen tussen onze eigenschappen en die van apen. De mens is kunstzinnig, een aap niet. De mens gebruikt taal, een aap niet. De mens is een politiek wezen, een aap niet. Men wilde niet accepteren gewoon ergens beter in te zijn dan andere diersoorten; alleen met alles of niets nam het ego van de geleerden genoegen.

In de loop van de laatste decennia zijn deze duidelijke verschillen verwaagd en uitgewist. In de jaren vijftig wist ik aan te tonen dat chimpansees iets van het vermogen bezitten zich esthetisch uit te drukken. In de vorm van eenvoudige tekeningen en schilderijen kunnen ze visueel

gecontroleerde patronen ontwerpen en variaties aanbrengen op diverse visuele basisvormen. Hun artistieke vaardigheden zijn uiterst primitief, maar ze zijn aanwezig. We verschillen van hen slechts gradueel.

In de jaren zestig nam Jane Goodall tijdens haar stoutmoedige onderzoek naar wilde chimpansees waar dat ze speciale stokjes maakten om termieten uit hun heuvels te peuren. De chimpansee-kunstenaar kreeg gezelschap van de chimpansee-instrumentmaker. In de jaren zeventig lukte het Trixie Gardner en haar man een chimpansee Amerikaanse gebarentaal bij te brengen, zodat zij ermee konden communiceren. Andere chimpansees volgden en het is nu duidelijk dat deze mensapen in staat zijn zich meer dan honderd verschillende gebaren eigen te maken en deze te combineren tot primitieve mededelingen of verzoeken. Een aantal taalkundigen heeft geweigerd om dat wat deze chimpansees bereikten als echte taal te aanvaarden, omdat het de dieren aan grammatica en zinsbouw ontbreekt. Hun kritiek kan echter niets afdoen aan het feit dat we in taalvaardigheid minder van de mensapen verschillen dan vroeger werd aangenomen. Ook in dit geval doet de mens het veel beter, maar niet fundamenteel anders.

Nu, in de jaren tachtig, verschijnt dit boek van Frans de Waal over chimpansee-politiek en weer is de strekking duidelijk: wij staan dichterbij onze behaarde familieleden dan vroeger voor mogelijk werd gehouden. Bij zorgvuldig onderzoek blijkt dat mensapen zeer bedreven zijn in politiek gemanoeuvreren. Hun maatschappelijke leven is vol machtsstrijd en machtswisselingen, dominantie-netwerken, allianties, verdeel-en-heersmethoden, coalities, arbitrage, collectief leiderschap, privileges en onderhandelingen. Vrijwel alles wat in de wandelgangen van onze eigen politiek gebeurt, is in embryonale vorm in het maatschappelijke leven van een chimpansee-kolonie terug te vinden.

Om te begrijpen waarom deze nooit eerder in kaart gebrachte ingewikkeldheid in chimpansee-gedrag pas nu is geanalyseerd en in boekvorm vastgelegd, moeten we ons voor de geest halen hoe men vroeger over apen dacht. Het is niet zo heel lang geleden dat mensapen, zoals chimpansees, orang-oetans en vooral gorilla's, werden afgeschilderd als bloeddorstige monsters, die slechts door de moedigste blanke jagers konden worden geveld. Dit was de King Kong-fase. Later, toen jonge mensapen voor dierentuinen werden gevangen, wijzigden de opvattin-

gen. Mensapen veranderden van de ene dag op de andere van monsters in clowns die ons aan het lachen maakten. Dit was de fase van het chimpansee-theeuurtje. Daarna begonnen wetenschapsmensen deze opmerkelijke dieren te bestuderen. Meestal hielden ze hen ‘en familie’ en behandelden ze hen bijna als kinderen. Dit was de aap-in-huis-fase. Er kwam belangrijk onderzoek uit voort, dat getuigde van individuele intelligentie, maar dat ons niet veel wijzer maakte over het maatschappelijke leven van de mensapen. Vervolgens kwam het uitgebreide onderzoek in de vrije natuur, eerst van Jane Goodall en vervolgens van anderen, dat veel onthulde over de ingewikkelde maatschappelijke verhoudingen bij groepen mensapen in het wild. Dit was de aap-in-de-natuur-fase. Hierbij bleef het, tot de gebroeders Anton en Jan van Hooff de stoute schoenen aantrokken en een werkelijk grote kolonie van chimpansees in gevangenschap opzetten in Burgers Dierenpark.

De Arnhemse kolonie groeide en bloeide onder het toezien van ethologen als Frans de Waal, auteur van dit boek. Vanuit een observatiepost hoog boven een uiteinde van de op een eiland gelegen kolonie konden zij de veranderingen in de sociale organisatie van een chimpansee-groep nauwkeuriger gadeslaan dan ooit mogelijk was geweest. Uit deze bijzondere omstandigheden kwam een nieuwe fase in de kennis van het chimpanseegedrag voort. Omdat het project in Arnhem beter met de natuurlijke situatie overeenkomt dan welk ander onderzoek in gevangenschap ook en omdat het meer details oplevert dan observaties in het wild, heeft het nu reeds de ene ontdekking na de andere opgeleverd. Ook onder mensen die zelf met chimpansees hebben gewerkt, had niemand kunnen vermoeden hoe ingewikkeld hun sociale strategieën zouden blijken.

Niemand had kunnen denken dat je ooit serieus zou kunnen overwegen een boek de titel ‘Chimpanseepolitiek’ te geven. Niettemin ben ik ervan overtuigd dat u de auteur daarin na lezing van dit verslag gelijk zult geven en dat hij ons een belangrijke stap verder heeft gebracht in onze kennis van onze naast levende verwant – de boeiende en gecompliceerde chimpansee.

Desmond Morris

Voorwoord bij de herziene editie

Toen ik in 1979 en 1980 *Chimpanseepolitiek* schreef, was ik een aankomende wetenschapper, begin dertig en had ik weinig te verliezen. Althans, zo zag ik het destijds. Ik had er geen enkel probleem mee om mijn intuïtie en mijn overtuiging te volgen, hoe controversieel die eventueel ook waren. We moeten natuurlijk niet vergeten dat dit een periode was waarin je de woorden *dier* en *gedrag* nauwelijks in een en dezelfde zin kon zetten zonder dat er zo her en der een wenkbrauw werd opgetrokken. De meeste van mijn collega's schrokken terug voor het idee dat dieren intenties en emoties zouden hebben, bang om van antropomorfisme beschuldigd te worden. Niet dat zij de dieren noodzakelijkerwijze een innerlijk leven ontzegden, maar ze waren vooral de behavioristische gedachte toegedaan dat het, omdat wij niet kunnen weten wat dieren denken en voelen, zinloos is om daarover te discussiëren. Ik kan me nog goed herinneren hoe ik daar urenlang op het metalen rooster boven het stinkende nachtverblijf van de chimpansees, met de enige telefoon van het gebouw tegen mijn oor, stond te praten met mijn hoogleraar Jan van Hooff, die mij weliswaar altijd steunde, maar die toch iets wantrouwer was dan ik; en hoe ik hem dan weer probeerde te overtuigen van de een of andere volstrekt wilde speculatie. Tijdens deze discussies begonnen Jan en ik, aanvankelijk nog wat schertsenderwijze, de ontwikkelingen als 'politiek' te omschrijven.

Daarnaast is het publiek van grote invloed geweest op dit boek. Jarenlang heb ik lezingen gehouden voor geleide groepen bezoekers aan de dierentuin: advocaten, huisvrouwen, universiteitsstudenten, psychothe-

Ik was niet de enige die oog had voor het drama dat zich in de kolonie afspeelde: ook de apen hielden de zaken scherp in de gaten. Een aantal van hen kijkt toe als Nikkie (achtergrond, links) Yeroen wakker maakt met een intimidatievertoning.

rapeuten, politieagenten in opleiding, vogelaars en wie al niet. Er bestaat geen beter klankbord voor iemand die iets wil populariseren, want dat publiek zat er soms geeuwend bij als ik het over een van de meest opwindende wetenschappelijke discoursen had, maar knikte begrijpend en was een en al oor als het ging over hele basale chimpanseepsycho-

gie, die in de loop der jaren voor mij zo vanzelfsprekend was geworden.

Ik ontdekte dat ik mijn verhaal alleen maar zou kunnen vertellen als ik de verschillende chimpansees tot leven zou brengen en ik het vooral zou hebben over de dingen die gebeurden en minder over al die abstracte zaken waar wetenschappers zo dol op zijn. Ik had daarbij erg veel aan een eerdere ervaring. Voor ik naar Arnhem kwam had ik een promotieonderzoek aan de universiteit van Utrecht gedaan. In een van mijn apengroepen had zich juist een machtswisseling onder de mannen voorgedaan, hetgeen mij mijn eerste echte wetenschappelijke publicatie opleverde die in 1975 werd gepubliceerd onder de titel *The wounded leader: A spontaneous temporary change in the structure of agonistic relations among captive Java-monkeys*. Toen ik dit artikel samenstelde, was mij opgevallen hoe weinig nut de uit de macht der gewoonte geformaliseerde notities van de ethologen hebben als het gaat over sociaal drama en intriges. De vaste manier waarop wij onze gegevens verzamelen, gaat uit van een indeling die handig is bij het tellen van gebeurtenissen. Computerprogramma's sorteren alle gegevens en destilleren daar keurige opsommingen uit over agressieve voorvallen, vlooiptijen of andere vormen van gedrag waarin we geïnteresseerd zijn.

Zaken die niet kunnen worden gekwantificeerd en in grafieken ondergebracht, lopen het risico dat ze terzijde worden geschoven en afgedaan als 'anekdotes'. Anekdoten zijn eenmalige gebeurtenissen die slecht kunnen worden gegeneraliseerd. Maar is dat een rechtvaardiging voor de geringschatting die sommige wetenschappers ervoor hebben? Laten we eens een voorbeeld uit de mensenwereld nemen: Bob Woodward en Carl Bernstein beschrijven in *The Final Days* de reactie van Richard Nixon toen hij de macht verloor: 'Tussen zijn huilbuien door was Nixon klagerig... Hoe had een simpele inbraak dit allemaal kunnen veroorzaken?... (Hij) knielde neer... boog zich voorover, sloeg met zijn vuist op het tapijt, en schreeuwde het uit: "Wat heb ik gedaan? Wat is er gebeurd?"'

Nixon was de eerste en enige president van de Verenigde Staten die aftrad, dus in feite zou je moeten zeggen dat dit niet meer dan een anekdote is. Maar wordt de waarde van de observatie er daarom minder door? Ik moet toegeven dat ik een enorme zwak heb voor merkwaardige en zeldzame gebeurtenissen. Zoals we verderop zullen zien had een van mijn chimpansees dezelfde woede-uitbarstingen als Nixon (zonder de

woorden dan) onder gelijkaardige omstandigheden. In mijn eerdere onderzoek had ik ondervonden dat je, als je dergelijke gebeurtenissen wilt analyseren en begrijpen, een dagboek nodig hebt waaruit je kunt afleiden hoe de gebeurtenissen zich ontwikkeld hebben, hoe ieder individu erbij betrokken is geraakt en in hoeverre een gebeurtenis bijzonder is ten opzichte van vorige situaties. Ik was voornemens om, in plaats van het gedrag van de chimpansees te turven en te middelen, vooral historiografie in mijn project in te brengen.

Dus begon ik toen ik in Arnhem aankwam aan een dagboek. Omdat er aanvankelijk niet veel gebeurde, maakte ik vooral aantekeningen over de karakters en gedragspatronen die mij als onalledaags voorkwamen. Het gevolg was echter dat ik hoe langer hoe meer te werk ging als een chroniqueur met een scherp gevoel voor de veranderende sociale verhoudingen en met een open oog voor het politieke drama dat op het punt stond zich te ontrollen. Toen het dan uiteindelijk tot een uitbarsting kwam schreef ik bladzijde na bladzijde vol met mijn indrukken, voorstellingen, herzieningen van eerdere indrukken, maar vooral de naakte feiten. Gefascineerd en emotioneel zeer betrokken zat ik dag in dag uit en duizenden uren in een houten stoel die me uitzicht bood over het eiland, met het vaste voornemen om het meest gedetailleerde verslag ooit te maken van een machtsstrijd die had plaatsgevonden tussen mensen dan wel dieren. Pas jaren later, toen ik die stapels notities doornam, vielen de verbanden tussen de verschillende gebeurtenissen op hun plaats en begon *Chimpanseepolitiek* zich af te tekenen.

Toen de eerste editie van het boek in 1982 verscheen bij Jonathan Cape in Londen ontstond er nauwelijks een polemiek. Het boek werd in de wetenschappelijke en de algemene pers eerder verwelkomd dan aan gevallen. Achteraf gezien is dat niet verwonderlijk omdat de onderliggende gedachte uitstekend paste in de *Zeitgeist* van de jaren tachtig, toen de houding ten opzichte van dieren aan een snelle verandering onderhevig was. Omdat ik nogal geïsoleerd van de opkomende cognitieve psychologie in de Verenigde Staten had gewerkt, was ik mij er nooit zo bewust van geweest dat ik niet alleen stond in mijn ontginning van dit nieuwe intellectuele terrein. Dit illustreert aardig hoe wetenschappelijke ontwikkelingen in verschillende delen van de wereld vaak met elkaar verbonden zijn door een dun draadje van gemeenschappelijke

gedachten. Die ontwikkelingen staan nooit geheel los van elkaar. Ik was daarom ook absoluut niet verbaasd toen ik voor het eerst Donald Griffins *The Quest for Animal Awareness* las, net zoals Chimpanseepolitiek de meeste primatologen niet verbaasde.

Als we de beroemde definitie die Harold Laswell aan het fenomeen politiek gaf volgen, namelijk dat het een sociaal proces is dat bepaalt 'wie wat, wanneer en hoe krijgt', dan is er weinig twijfel over mogelijk dat chimpansees aan politiek doen. En omdat er zowel bij de mens als bij zijn meest dichtstbijzijnde verwanten bluf, coalities en isoleringstactieken worden gebruikt, kan een gelijkkluidende terminologie worden gebruikt. Wat dat betreft sloeg de titel van mijn boek de spijker op de kop. Daar waar verscheidene politicologen geen bezwaar hadden, was er een die het nodig vond de mens als geheel verschillend neer te zetten.¹ Zoals al zo vaak is gebeurd in de geschiedenis van de vergelijking van apen met mensen, werden er ad hoc veranderingen aangebracht in de definitie van een fenomeen om zodoende de gegevens over primaten buiten te kunnen sluiten. Op een symposium over het toepassen van politieke theorieën op apen, stelde Glendon Schubert voor om de term 'politiek' voor te behouden aan processen die zich voltrekken binnen groepen van tenminste honderd individuen die geen bloedbanden met elkaar hadden. Het was duidelijk dat hierdoor de meeste sociale dieren zouden worden buitengesloten, alsook talrijke situaties waarin mensen machtsspelletjes spelen.

Ik schreef *Chimpanseepolitiek* met een algemeen publiek voor ogen, maar het boek vond zijn weg ook naar schoolklassen en bedrijfsadviseurs en werd zelfs verplichte lectuur voor aankomende parlementariërs. Omdat er al die vijftien jaar een niet aflatende interesse in het boek was, besloten de Johns Hopkins University Press en ik dat het tijd was voor een aangepaste editie. Natuurlijk kan de geschiedenis niet herschreven worden, dus is mijn oorspronkelijke verhaal over de machtsstrijden onaangetast gebleven. In feite heb ik de tekst vooral aangepast op die punten waar nieuwe kennis beschikbaar was en heb ik noten toegevoegd om de laatste onderzoeksresultaten te kunnen aanstippen, zijn van de zwartwitfoto's nieuwe afdrucken gemaakt om ze zo optimaal te kunnen reproduceren, zijn nieuwe zwartwit- en kleurenfoto's toegevoegd (de meeste daarvan zijn nooit eerder gepubliceerd) en is er een nawoord

toegevoegd waarin ik de verdere ontwikkelingen in de Arnhemse kolonie beschrijf. Ik hoop dat het resultaat een aantrekkelijkere en bijdetijdse versie van het oorspronkelijke boek is geworden.

Als ik de inzichten die zijn voortgevloeid uit mijn studie probeer uit te leggen, ben ik altijd geneigd een parallel te trekken met eilandbiogeografie. De ecologische complexiteit neemt toe met het aantal soorten planten en dieren. Aangezien er op een eiland door de bank genomen minder soorten leven dan op het vasteland, heeft de studie van flora en fauna op eilanden voor een belangrijk deel bijgedragen aan het verhelderen van de regels van uitroeien en overleven en andere basale ecologische principes. De relatieve simpliciteit van eilanden heeft naturalisten, van Charles Darwin tot Edward Wilson, de mogelijkheid geboden om ideeën te ontwikkelen die toepasbaar zijn op meer complexe systemen. Op gelijkaardige wijze was het chimpansee-eiland in de dierentuin van Arnhem de verblijfplaats van een beperkt aantal chimpansees en een vereenvoudigde afspiegeling van een tropisch regenwoud. Stel je eens voor dat het aantal mannelijke participanten in de kolonie driemaal zoveel zou zijn geweest – zoals vaak voorkomt in gemeenschappen die in het wild leven – of dat de chimpansees vrij waren geweest om het eiland op en af te gaan. Ik was dan ongetwijfeld niet in staat geweest om een lijn te ontdekken in het drama dat zich voor mijn ogen afspeelde. Net als een eilandbiogeograaf zag ik meer omdat er minder was. Toch zijn de algemene principes die ik ontrafelde niet alleen van toepassing op apen op een eiland, maar op alle jacht naar macht waar die zich ook maar ontrolt.

Frans de Waal

Inleiding

Het zien van chimpansees stemt dierentuinbezoekers steeds weer vrolijk. Geen enkel ander dier is zo'n lachsucces. Waarom eigenlijk? Zijn chimpansees echt zulke ongeëvenaarde clowns of is hun uiterlijk zo belachelijk? Dat laatste moet haast wel. Ze hoeven immers weinig meer te doen dan wat te lopen of te zitten om de hilariteit op te wekken. Ik vraag me wel eens af of het gelach een camouflage voor heel andere gevoelens zou kunnen zijn. Maakt de sterke gelijkenis tussen mens en dier het publiek misschien nerveus? Er wordt wel gezegd dat de apen ons een spiegel voorhouden, maar kennelijk kunnen we daarbij nauwelijks serieus blijven.

Dierentuinbezoekers zijn niet de enigen die zich niet op hun gemak voelen in aanwezigheid van de chimpansees die hen tegelijkertijd zo boeien. Hetzelfde geldt voor onderzoekers. Hoe meer ze over deze mensapen te weten komen, hoe dieper de identiteitscrisis van de mens lijkt. De gelijkenis tussen mens en chimpansee is heus niet tot het uiterlijk beperkt. Als je een chimpansee diep in de ogen kijkt, stuit je op een innerlijke tegenkracht die zonder meer tegen ons is opgewassen. Een zelfbewuste persoonlijkheid kijkt naar ons terug. Als dit een dier is, wat zijn wij dan eigenlijk?

Een hele reeks feiten heeft de kloof tussen mens en dier tot een greppel teruggebracht. Gordon Gallup heeft bewezen dat mensapen zichzelf in een spiegel herkennen. Deze vorm van zelfbewustzijn ont-

Krom (links) en Gorilla vlooiën elkaar.

breekt bij de gewone apen, die hun spiegelbeeld bekijken alsof het een ander dier is. Wolfgang Köhler onderwierp chimpansees aan uitgekende intelligentietesten en kwam daarbij tot de conclusie dat ze nieuwe problemen kunnen oplossen op grond van plotseling inzicht in oorzaak en gevolg (een 'aha-erlebnis'). Jane Goodall zag wilde chimpansees met zelfgemaakt gereedschap in de weer. Ook bleken de dieren te jagen, vlees te eten en hun gebied door middel van 'oorlog' uit te breiden. Ze waren zelfs tot kannibalisme in staat. Het echtpaar Gardner slaagde erin om chimpansees tenslotte in de vorm van handgebaren een groot aantal symbolen te leren. Hiermee konden ze communiceren op een wijze die verrassend veel lijkt op die waarop wij gebruik maken van onze taal. De apen geven een schat aan informatie over hun gevoelens en gedachten. Hun geest was voor de mens toegankelijk gemaakt.

Hoe indrukwekkend al deze ontdekkingen ook zijn, toch ontbreekt

De chimpanseekolonie in Burgers Dierenpark. Rechts het gebouw waarin zich de nachtverblijven en het winterverblijf bevinden. Links de muur waar de chimpansees een keer overheen zijn geklommen. Tekening Bonnie Willems.

er een belangrijke schakel: de sociale organisatie. Er zijn waarnemingen genoeg die erop wijzen dat chimpansees een uiterst subtiel, complex sociaal leven leiden, maar het beeld is nog onsamenhangend. Onderzoek op dit gebied heeft tot nu toe vrijwel uitsluitend bij in het wild levende chimpansees plaatsgevonden. Deze waarnemingen zijn van enorme betekenis, maar in het wild is het onmogelijk de sociale processen tot in alle details te volgen. Veldwerkers mogen al blij zijn als ze de dieren regelmatig tegenkomen. Van de duizenden sociale contacten die zich in de bosjes en de bomen afspelen, krijgen ze er slechts een paar te zien. De resultaten van sociale veranderingen mogen hun dan niet ontgaan, de oorzaken doen dat meestal wel.

Diepgaand onderzoek naar het groepsleven van chimpansees is op het ogenblik slechts op één plek ter wereld mogelijk: de grote openluchtkolonie in Burgers Dierenpark te Arnhem. Zulk onderzoek is daar inmiddels jaren aan de gang. De resultaten ervan zijn in dit boek te vinden. Het toont aan wat we op grond van onze nauwe verwantschap met deze wezens al konden vermoeden: de sociale organisatie van chimpansees is bijna te menselijk om waar te zijn. De clowns van de dierenwereld zouden zich uitstekend thuis voelen in een politieke arena. Hele passages uit de werken van Machiavelli lijken rechtstreeks op chimpanseegedrag van toepassing. Het machtsstreven en het hiermee samenhangende opportunisme van deze wezens is zo uitgesproken dat een radioverslaggever het eens waagde mij te verrassen met de vraag: 'Wie beschouwt u als de grootste chimpansee van onze regering?'²

Elke dag dienen de kranten ons een fikse dosis politiek commentaar toe. We zijn eraan gewend dat politieke ontwikkelingen in standaardtermen worden beschreven: 'Scheuring in regering speelt oppositie in de kaart' bijvoorbeeld, of 'Minister brengt zichzelf in onmogelijke positie'. In veel gevallen sommen de politieke verslaggevers lang niet alle factoren en gebeurtenissen op die tot de situatie hebben geleid. Niemand verwacht van hen dat ze de details van alle afgelegde politieke verklaringen vermelden en al het vertrouwelijke materiaal waarin ze inzage hebben gehad op tafel leggen. Meestal zijn hun lezers alleen in de grote lijnen geïnteresseerd.

Wat ik in Arnhem heb meegemaakt zou op dezelfde manier samen-

Een deel van het buitenterrein met de dode eiken in het midden.

gevat kunnen worden. Dat zou ongetwijfeld het eenvoudigste zijn, maar het geschetste beeld zou niet sterk overtuigen. Mijn interpretaties worden ongetwijfeld met meer achterdocht bekeken dan die van een politiek verslaggever. Alleen al het begrip ‘politiek’ roept in verband met dieren twijfels op.

Dat is de reden waarom ik het nodig vind het onderwerp stap voor stap te behandelen. Om te beginnen geef ik in deze inleiding aan wat communicatie voor chimpansees te betekenen heeft. In het eerste hoofdstuk worden de karakters van de vele groepsleden geschetst. Daarna volgen hoofdstukken over de verschillende grepen naar de macht die we hebben waargenomen in de zes jaar dat het project loopt, en over de invloed van rangwisselingen op seksuele privileges. Tot slot bespreek ik enkele algemene mechanismen die aan het socia-

le gedrag van chimpansees ten grondslag liggen – zoals wederkerigheid, strategische intelligentie en triadisch inzicht – en toon ik aan hoezeer ze lijken op menselijke mechanismen.

Een eerste indruk

Eenmaal binnen de poorten van Burgers Dierenpark wandel je als vanzelf de oudste, breedste laan van het park in. Aan de linkerkant zie je papegaaien, pelikanen en flamingo's, aan de rechter parkieten, uilen en fazanten. Halverwege de laan is echter dwars door de kakofonie van vogelgeluiden heen een veel woester geschreeuw te horen. Dat zijn de chimpansees, die aan het eind van de laan hun grote buitenterrein hebben.

Daar wacht de mensen mogelijk een teleurstelling, want de apen zitten altijd nog zo'n twintig meter van je af. Dit voorkomt dat ze door het publiek worden gevoerd. Om ze van dichterbij te bekijken kun je de uitkijkpost beklimmen. Vanachter onbreekbaar glas (chimpansees gooien met stenen!) hebben de bezoekers daar een prachtig overzicht over het hele buitenterrein, dat ongeveer driekwart hectare beslaat en omgeven is door een brede gracht. Vroeger maakte het deel uit van een groot bos, waarvan nu nog zo'n vijftig hoge eiken en beuken getuigen. De meeste zijn met behulp van onder stroom staand ijzerdraad tegen de vernielzuchtige neigingen van de eilandbewoners beschermd. Bij enkele eikenbomen is dat niet het geval; zij staan nu geheel kaalgegeten in het midden van het terrein. Deze dode bomen spelen een bijzonder belangrijke rol in het leven van de groep. Elk agressief treffen van enige betekenis eindigt in hun kruinen, waar veel mogelijkheden zijn om aan tegenstanders te ontkomen.

Het publiek moet voor een deel duidelijk nog wennen aan de nieuwe, halfnatuurlijke opzet. Mogelijkheden om de apen te voeren, aan te raken of te plagen zijn tot nul teruggebracht. Kijken is het enige wat rest. Daar staat tegenover dat hier veel meer te zien is dan aan chimpansees in klassieke mensapenverblijven, waar twee à vier exemplaren een krap, saai hok delen. Onder zulke beschamende omstandigheden doen mensapen vaak weinig anders dan verveeld mas-